

տիկ շողեւնաւ, որ Պօլսի իշխանի մը
գիւղերէն մարդ կը բերէ կոստանդնու-
պօլիս, Վարաթիայի առաջ Կարապետ
ըստած գրանդ կը մօտենար որ հոն եր-
կաթ նետէ և մէջի մարդիկը հանէ,
երկու ջուխտակ նաւակ մըն ալ առնել-
էն անցնիլ ուզէց: Նաւակին մէջ նա-
ւաւորներէն զատ մարդ չկար: Շողեւ-
նաւուն նաւապետը և մէջի մարդիկը
շատ պօռագին նաւուն որ ետ մնայ,
չկրցան հասկընդնել, հարկ եղաւ շողեւ-
նաւուն մեքենային դառնալը կայնեցը-
նելու: Բայց նաւը մեքենային հետ մէկ
տեղ կայնեցընելը անհնար էր: Ինչ և
կից նաւակը չկրցաւ անցնիլ: Շողեւնաւը
նաւակին զարկաւ նաւակը կոտորեցաւ:
և երկու նաւաւորը ծովն ինկան: Շատ
մը շողեւնաւէն մարդ ինչու ասոնք ծո-
վէն հանեցին: Այս անգամ բարեբաղ-
դաբար նաւակին մէջ նաւաւորներէն
զատ մարդ չկար: Երանք թէ որ խեղ-
դուէին նէ, անձնասպան մարդու մը
վրայ որքան ցաւել կ'ըլլայ նէ անկէց ա-
ւելի չէինք ցաւեր: Բայց ասանկ մանր
նաւակներուն նաւաւորները շատ ատեն
թէ առագաստաւոր նաւերու և թէ շո-
ղեւնաւերու առաջին անցնելու այս
յամառութիւն կ'ընեն: Իրենց նաւուն
ընթացքն ու միւս նաւուն ընթացքը
կընելով իրարու հետ բաղդատելու և
վտանգը հասկընալու բաւական ճար-
տարութիւն չունին, որով անմեղ ճամ-
բորդներու ալ վտանգ կը պատահի:

— Երբ 1 ին երեքշաբթի օրը կէս
օրէն ետքը աղով բեռնաւորած նաւ մը
կոստանդնուպօլիս գալու վրայ ֆէնի-
պօլսէն առաջը ջուր կ'առնէ, անձնաթի-
պատճառով մը ծակած ըլլալով, և ան-
միջապէս կ'ընկնէ: Նաւուն մէջ գտ-
նուող անձինքը հայրէ թէ ժամանակ
կ'ունենան մակդակներուն մէջ նետուե-
լու ցամաքը ելելու և աղատելու:
նաւէն բնաւ բան մը չէն կրնար աղա-
տել:

— Երբ և հատ ինկիլիզը շողեւնաւ
մէկը պտուտակաւոր (վիտալը) և միւ-
սը անուաւոր (չարիւր) մէկ մըցաւ
նախ մը ելելու խօսք ըրին դիւնաւոր
համար թէ ասոնց որը շատ կերթայ:
Նուաւոր շողեւնաւը 400 ձիու սւժ
ունի, և պտուտակաւորը 180 ձիու
ուժ: Պտուտակաւոր շողեւնաւը ան-
ցած շաբթու մէջ ճամբայ պիտի ել-
լէր ինկիլիզու երթալու: Բայց այս
խօսքը մէջերէն ըրին նէ՝ հարկեցաւ
սպասելու մինչեւ անուաւորին ճամ-
բայ ելելու ատենը: և պայման դնե-
լով որ մէկը ինչ տեղ պիտի հանգիստ
նէ միւսն ալ հոն հանգիստ, և այն
տեղէն երկուքը մէկէն ելլեն ճամբայ:
Ինչէն 7 ին (ապրիլ 38) հինգշաբթի
օրը երկուքը մէկէն կոստանդնուպո-
լիսէն ճամբայ ելան: Իմացանք որ վե-
րաբերաւ գաղթիները երկու կողմէն
ալ ճիշդ պահուելով, պտուտակաւոր
նաւը անուաւոր նաւէն երեք ժամ
առաջ իջմիր հասեր է:

— Երանք երեքշաբթի օրը (ապրիլ
24) ոստիկանութեան բանտը խրկուե-
ցան չորս հատ թղթանենգ (խալպ
խալիմ չինոյ), որոց համար տեղեկու-
նաւած էր պատերազմական գործոց
տեղուց բարձրագոյն Սուհամմէտ
Լիւի փաշայն: Երանք մէկը Բուսայ տե-
ղութեան, և միւս երեքը օսմանեան
տեղութեան հպատակ էին: Իրենց
գործարան ընտրած էին Խոմ խաբու-
կոյմը, և ամեն ալ 250 ական դու-
ռու շնոց ըլլալով 4000 քէստ ստակի գը-
րամաթուղթ հաներ էին: Չորեքշաբ-
թի օրը ասոնց առաջին անգամ քըն-
նութիւնը և հարցախօսքը եղաւ ար-
դարութեան վճռոց գերագոյն ժողով-
քին առաջը:

— Պաղէ-ճիկէն մեղի կը գրեն:
«Նիցեալ օրերը Երանքի գիւղը զար-
հուրելի գիպուած մը պատահեցաւ:
Վէկ մարդ մը իրեն կիներ, — որունմէ

իր ամուսնական սէրը վերցուցած ու-
ներիւն տուած էր —, պարտեղը տա-
նելով ձեռքերը կը կապէ: ու կնոջը
գլխապատով կը խեղդէ կը մեռցու-
նէ: Երանք շուտով իմացուելով իջ-
նիմիտ կառավարութեանը իմաց տըր-
ուած ու հիմա բանտը կեցած է: Ա-
սանկ բան մը հերու ալ եղաւ այս գե-
ղին մէջ: մէկ չարագործ մը իրեն հօ-
րեղբայրը գանակով սպաննելով:

— «Նիսիլիկալ փորձանք մըն ալ
մեր գիւղը (Պաղէ-ճիկ) պատահելով
էփ աղէկ ահ ու գողի պատճառ ե-
ղաւ: Կատարեց գալ մը առտուանց
կանուխ, որ ժամանակ եկեղեցի կ'եր-
թային, իրարու ետեւէ չորս մարդու
վրայ յարձակեցաւ: Երանքմէ երկուքը
սաստիկ վերաւորեր է, մէկին ալ ձեռ-
քին բուլթ մարտ փրցունելով, և միւ-
սին երեսները բողբոջելով, որն որ
զուրապէսէնցի էր: Յոյս չի կայ կը-
սեն այս խեղճերուն ապրելու: Երանք
կորիճ երկուստեքներ անմիջապէս
սաստիկեցընցին զիջեալ գաղանք իրենց
հրացանները վրան պարպելով: Վնէն
տարի գրեթէ այս ատեններս ասանկ
կատարի գալիքէ վնաս կրող կ'ըլլայ
գիւղէս:

— «Երբ ամիս է ամենեւին կա-
թիլ մը անձրեւ չի գալով յուսահա-
տութեան մէջ են այս կողմի այգե-
պանները և երկրագործները: և կը
հատարտեն թէ, եթէ մինչեւ տասն
և հինգ օր անձրեւ գալու չըլլայ նէ՝
շատ գէշ պիտի ըլլայ հունձքերուն վե-
ճակը: Տէր այց արասցէ:

— «Հաբթուս Լամի տաղիէն
թիւրքմէները ուղտով ցորեն բերին:
որոնք պատմեցին թէ, ասկէ տասն և
հինգ օր առաջ էփ աղէկ անձրեւ ե-
կեր է այն կողմերը»:

— Պէշիքայի տեղութիւնը կար-
գաւրեց որ ֆուսնաղի և ինկիլիզի և
Բուսի և Երանքի պէս իր կող-
մէն ալ կանոնաւոր թղթաբեր (բօս-
դայի) շողեւնաւ բանի Կոստանդնու-
պօլիս ամեն շաբթու և այս տըն-
թէնութեան գործարարութիւնը պի-
տի սկսի առաջիկայ 1852 թուականին
յունիսէն:

— Ինկիլիզը օրագիրները կը պատ-
մեն որ մէկ նոր հնութիւն մը գտն-
վեր է, որ կարեւորութեանը և հե-
տեւանքներուն նայելով մինչեւ հիմա
Նիսիլիզի աւերակներուն մէջ գտնու-
ած հնութիւններուն ամենէն գե-
րազանց է: Երանք և ճարտար հետա-
քընդի Պ. Լ. Երանք ինկիլիզը յաջողու-
թեամբ մէկ ոտորերկրեայ սրահ մը
մտեր է, որ կը կարծէ թէ քաղաքաց-
ւոր թագաւորներուն թագաւորական
արձանագիրները պահած տեղերն են:
որ ասոնք Դարեհ թագաւորին
ժամանակը պարսից Վիւրու թագաւո-
րին իսրայէլացւոց գերութեան գառ-
նալուն հրովարտակը անանկ տեղ մը
գտնուեցաւ: Եւ յիշուի Պ. Լ. Երան-
քին գտած սրահին մէջ շատ թղթած
աղիւսներ (թուղթ) կային գետնին
երեսէն իրարու վրայ շարուելով մին-
չեւ կամարայարկը հասած: որ կ'երե-
ւէր թէ ասորեապառնայ խալիք-Լեան ը-
լիքէն ասորեապառնայ կը պարտնակէն:
Այս աղիւսներէն հինգ մտուէր բան
խրեց Ս. օնտու. և այդանը մնացած
ներուն համաձայնեց խիստ քիչ բա-
նէր են: որովհետեւ սրահին միայն
մէկ անկիւնը շարուած կարգ մը ա-
ղիւսներուն մէկ մասն է: Կ'ըսուի որ
հոն վրան գրով գոցուած աղիւսնե-
րուն ամենը հարեւր փիղ հաղիւ կ'օգ-
տեն վերցընելու: Ինկիլիզ բանագե-
տերը կ'ըսեն որ, այս ամեն գրութիւն
ները կարգաւ ու հասկընալէն ետքը
ասորեստանայ Բրիտտոն 1300 տա-
րի առաջուան պատմութիւնն են, կը
ըսենք, իրաւագիտութիւնը և փիլի-
սոփայական ուսմունքը անանկ աղէկ

կրնանք գիտնալ, որ հռոմայեցւոց և
յուդայ բնաւ մէկ ժամանակը այդքան
աղէկ գիտցած չեմք: Եւ թէպէտ ին-
կիլիզ օրագիրներուն անկախութիւն
ները մենք կատարելապէս չունիմք,
այսու ամենայնիւ այս նոր գտնուած
հնութիւններէն կը յուսամք որ հին
պատմութեան վրայ շատ լոյս կ'առ-
նուի: և սուրբ գրոց պատմած շատ
բաներուն ալ նոր ապացոյց կ'ըլլայ:
Երանք ասորեստանայ հին պատմու-
թեանը վրայ կարեւոր բաներ ըլլա-
լուն վրայ Հերոդոտոս հին պատմիչին
պատմածը մեզի երաշխաւոր կրնանք
բռնել: որ կ'ըսէ թէ ասորեստանայ
կամ քաղաքայիններ իրենց պատմու-
թեան և ժամանակագրութեան գը-
խաւոր բաները հոգէ շինուած աղիւս-
ներու վրայ կը քանդակէին: և ետքը
ասոնք գրքի պէս ընդարձակ սրահնե-
րու մէջ իրարու վրայ կը շարէին: Հե-
րոդոտոս ինչպէս ըսաւ նէ Պ. Լ. Երանք
այս աղիւսները անանկ շարուած գը-
տաւ: Ի հարկէ անոր պատմած աղիւս-
ները պիտի ըլլան:

ԵՐԵՎԱՆԻ ԼՈՒՐԵՐ

ԳԱՅՈՒՄ: Փարիզ և Վիեննայի ու-
րիշ քաղաքները տուած օրագիրները
փողոցները պտուղներով ծախողներ կան:
որ պտուղով օրագիր կը ծախեն, ինչ
պէս որ Կատանդուպօլիս ուտելիքի
վերաբերեալ բաներ կը ծախուին: և
գինները աժան բան մը ըլլալով, (որով
հետեւ ուղղութեամբ մէկ անգամին
մէկ մէկ թերթ պիտի առնէ, տարե-
կան գին տալ հարկ չէ, որ ամեն մարդ
մէկէն այնքան ստակ չի կրնար տալ),
հասարակութեան մէջ այն օրագիրնե-
րուն գաղափարները տարածելու մի-
ջոց մըն է: և յայտնի է որ ասանկ գա-
ղափարները շատ անգամ մանաւանդ
Վիեննայի մէջ հասարակութիւնը կը
գրգռուեն և ծանր անկարգութեանց
պատճառ կ'ըլլան: Հիմա որ Վիեննա-
յի մէջ խռովութիւն ելլելէն կը վախ-
ցուի, փողոցները ասանկ օրագիրներ
ծախուելուն վրայ ազգային օրէնսդ-
րայ ժողովքին մէջ խօսք բացուեցաւ:
Պ. Լամի Դիւնաւտէն, Բէլ- օրագ-
րոյն գլխաւոր խմբագիրը, առաջար-
կեց որ օրագիրները զատ խանութ-
ներու մէջ ծախուին: Պ. Է. Կարէ ա-
սոր գէմ կեցաւ, և իր ըսածը հառ-
տատելու համար մէկ գաղափարաւոր
կան վճիռ մը մէջ բերաւ որ ժամ-
նակ մը առաջ արուած էր: որպէս
զի օրագիրները տեղութեան կողմ-
նէ յատուկ հրամանագրով բացուած
գրաւարձաններու խանութներէն զատ
տեղ չի ծախուին: Պ. Լ. օտտա ալ Պ.
Լամի Դիւնաւտէնին առաջարկութեա-
նը գէմ կեցաւ ըսելով որ, հիմակ
ուան ծանր և վտանգաւոր և վախ-
ցուելու պարագայներուն մէջ խոհե-
մութեան գործ մըն է նորէն արթն-
նալու սկսած խռովայոց կրքերուն
առաջն առնելը:

Ժողովականներուն շատը կը սըն-
դէին որ անխոր ամեն օրագիրնե-
րու համար հրաման ըլլայ որ փողոց-
ները չի ծախուին: Պ. Է. Կարէ և
քանի մը տեսակ օրագիրներու այս
կերպով փողոցներու մէջ ծախուելու
հրաման տալը, և ուրիշ քանի մը տե-
սակներն ալ արգիլելը հաւասարու-
թեան օրինաց գէմ է: ամենը մէկէն
արգիլելու է: Պ. Տարիւ կ'ըսէր. հա-
սարակաց ճամբուն վրայ ծախուելու
կամ չի ծախուելու օրագիրները որ-
շեւուն, և ոմանց համար հրաման տա-
լուն և ուրիշները արգիլելուն գոր-
ծը ազգային օրէնսդրայ ժողովքին յան-
ձնելը՝ նոյն ժողովքին վրայ մէկ նոր
բեռ մը դնել է: Այս նիւթոյս վը-
րայ ժողովքը մէկ օրոշեալ վճիռ մը

չի տուաւ:
— Թեպէտ Վիեննա առաջիկայ ի
վեր երկրագործութեան գիւղան և ժո-
ղովք ունի: Բայց հիմա երկրագործու-
թեան մէկ գերագոյն ժողովք մըն
ալ հաստատուելու որոշեք են այս հան-
գամանքներով:

1. Տարին միայն 15 օր պիտի բաց-
ուի այս նոր ժողովքը:

2. Խորհուրդ արժանաւոր մէկ ե-
րեւելի բան մը պատահի նէ՝ արտա-
քոյ կարգի եղանակաւ ժողովքը պի-
տի բացուի: Ժողովականը պիտի գու-
մարին: և մինչեւ որ այն մասնաւոր
խորհուրդը որոշուի և վճռուի նէ՝
բաց պիտի մնայ:

3. Երկրագործութեան այս նոր
ժողովքը միայն երկրագործութեան
տեսուչ նախարարին յանձնաւ պիտի
չըլլայ: պետութեան նախարարաց ժո-
ղովքին տեսչութեանը տակը պիտի
ըլլայ:

— Վնէն արուեստաւորներ ինչ-
պէս տաճկաց երկրի Էսթիմի-
ճան, և ուրիշ տեղերու արուեստա-
ւորաց ընկերութիւններ, Վիեննայի
մէջ ալ ժողովքներ ունին: որ իրենց
մէջ մէկ գառ մը կամ նոյն արուեստին
վերաբերեալ բան մը ըլլայ նէ՝ այն ժո-
ղովքին մէջ կը կարուի: և նոյն ար-
ուեստին երկրները ամենքն ալ այն
վճիռը ընդունելու կը պարտաւորին:
Վիեննա խեղ մը խեղճ ու աղքատ
մարդիկ կան որ փողոցներէն և աղ-
բանոցներէն հին ու մին լաթի կտոր-
ուանք կը ժողովեն, թուղթ շինելու
գործարան ունեցողներուն կը տանին
կը ծախեն և անով կ'ապրին: ասոնք
ալ զատ արուեստաւորներ կը սեպե-
ն իրենք վերնք, և չեֆֆէ անունով կը
ճանչուին: Երանք ալ իրենց ընկերու-
թիւնը կարգի դնել և իրենց յատուկ
մէկ մասնաւոր ժողովք մը ունենալ
ուզեցին: Այս կերպով ապրողներուն
համարմը 2000 հարգաւոր կը հասնէր: և
մէջերէն նամակ կարգաւոր չափ կա-
րողութիւն ունեցող ութ հոգի գըս-
նուեցաւ: մէկն ալ գտնուեցաւ որ
գիր գրել գիտէր: Այս գիր գրել գիտ-
ցողը իրենց ժողովքին նախագահ ը-
րին: կարգաւ գիտցող ութ հոգին ալ
ժողովքին անգամ կամ ժողովական ը-
րին: Բանը անոր կը մնար որ, կառա-
վարութիւնը ասոնց ժողովքը ճանչ-
նայ, և ասոնք ալ իրեւա մասնաւոր
արուեստաւորաց ընկերութեան մը
անգամ՝ աղբին մէջը յարգի սեպուին:
Երանք ալ ետեւէն ինկան: Երանք աղ-
բուստ գտնելուն եղանակը խեղճու-
թեամբ ըլլալով որքան որ ուրիշ ար-
ուեստաւորներու նուազեցան պէս
յարգի ըլլալին քիչ մը հեռու բան
կ'երեւէր ալ նէ, մէջերէն հաստա-
տուն և անջրելի բռնուած կանոն մը
ունէին որ, փողոցները կամ աղբ թա-
փուելու տեղերը կառա փնտրուած ա-
տենին արձաթ գգալ կամ մատի-
կամ ասոնց պէս ստակ ընելու բան մը
գտնէին նէ թաղին ոստիկանին (զապ-
թիէին) պահ կուտային որ տեղը ել-
լէ նէ անկէց գտնէ առնէ: Իրենք ի-
րենց չէին կրնար առնել: Երանք կ'ի-
մացուէր որ, թէպէտ աղբաւոր մար-
դիկ, Բայց այս առաջինութիւնը ու-
նէին որ ուրիշին ապրանքին աջ չէին
զարներ: Երանք համար ուրիշ յարգի
արուեստաւորներու ընկերութեւ պէս
կառավարութիւնը ասոնք ալ ճանչու-
ւա ժողովքին վաւերացոյց: Երանք ի-
հաստատուէն ետքը գլխաւոր կանոն
ասիկայ ըրին, որ արուեստին անգամ
եղաններէն ամեն մէկը ամիսը մէկ մէկ
զուռուշ տայ, և այն ստակը զատ սըն-
տուկի մը մէջ դրուի: և մէջերուն
մէկը հիւանդանոց և չի կրնայ ապրիլ
և սկիւր ըլլայ նէ՝ անանկներուն աղ-
բուստը այն սնտուկէն հոգացուի: Եր-
կիլիզ հաւատարմութիւնը իրեն հիմ

նախան կանոն և իբր բնաւորութիւն ունեցող, և իրենց ընկերութեան գլուխաւոր կանոնն ալ եղբայրսիրութեան վրայ հիմնող ասանկ մէկ ընկերութիւն մը՝ անհնար է որ օրէ օր յարգը և աւելնալ վատաւոր չեմբարնէ. բանը այս աղէկութիւններու վրայ հաստատուն և անխախտ մնալն է:

ԱՆՊՈՒՄ: Կառավարելը այս օրերս մէկ օգտակար առաջարկութիւն մը քրքրեալ լաւ վրայ է, որ տուն չունեցող աղքատներուն շատ աղէկ պիտի գայ: Առաջարկութիւնն է այս, որ քաղաքին մէկ յարմար կողմը խել մը տուններ շինուին անանկ որ կարող ըլլան աժան գլխով աղքատներուն վարձքի տալու, որ անոնք ալ այս կողմէն հանգիստ ընեն:

— Կոնստանտին Եփեսոսացի բնակիչները կը համբերեն և ցուցակի մէջ կ'ընդունեն. զլսաւորապէս ինչ առուեստի և ինչ գործի տէր ըլլալն ալ գրելով: Ասկէց տասն տարի առաջ աւանկ գրուածք մը եղած ատենը կնիկ մարդու տարիքը իրեն բաժին համեմատ 29 տարի նշանակած էին: Այս տարի եղած գրուածքին նոյն կնիքը նորէն տարիքը հարցուցեր են նէ 27 տարուան եմ ըսեր է: Ինկիլիզի օրէնքը աւանկ տուներուն համար պատիժ յատկացուցած չունի. բայց հասարակաց համարութիւնն ցուցակին մէջը ասանկ տուները անկարգութեան պատճառ ըլլալուն համար նոր օրէնք գրուեցաւ որ ասանկ գրուածքի ատեն ով որ իւր տարիքը ինչ և ինչ պատճառաւ տուտ կը զրուցէ նէ ծանր պատիժ կրէ:

— Հայասնի է որ երբեմն չոր գեղաւերուն կաթսան պայթելով երեւելի փնտռներ կ'ըլլայ: Երբ ծառ մը գտած էին, գործընկեր կաթսայէն քիչ ատենի մէջ պարպելով, բայց այս ալ ուղղանքներուն պէս վնասին առաջը չկ'ըլլաւ առնել: Երբ զանազան ինկիլիզ ծառաւոր վարպետ մը բոլորովն այս վնասը վերցունելու համար մէկ նոր գործընկեր մը հնարեց. և փորձն ալ ընելով աղէկ յաջողութեամբ ցուցուց, բայց ինքն ալ խոտաւնեցաւ որ, թէ որ այս գործընկեր հինաց, կամ աղէկ չնայուին նէ ասկէց ալ վնասը կրնայ ըլլալ: Երբ իսկ շատ շոգեհաւ կը շինուի. և աժան հանելու համար պէտք եղած ամբողջութիւնը տալու չեն նայիր. ուստի ասոնց մեջ յիշեալ փնտռաւել կը պատահի: Երբ զանազան գտած հնարքը լսեալ ըրկայի նաւաչէն ծառաւորապէս անելով ալ ընդունեցին. որով այս գլխաւոր օգուտը ըստ մեծի մասին անոնք պիտի տեսնեն:

— Եւրոպայի և Կիւսէն ինկիլիզ օրէնքները որ ֆիլէմէնիկ թագաւորն ալ արուստից հանգէսը տեսնելու համար Եւրոպայի գալու գիտաւորութիւնն ունի:

ԱՆՊՈՒՄ: Երբեք լսեցաք Վասիլիայի կայսրը Վէնէտիկ դպրոց և հոն շատ յարգութիւն տեսնել, և ինքն ալ տեղացեաց երեւելի աղէկութիւններ ըրած էր: Եւրոպայի իշխանները հըրաման ըրաւ որ Վէնէտիկի նաւարանը ամեն մէկ հատը վաթսուհաւան թիւղանոց կողմ երկու հատ ֆրաւս նաւ շինուի, և որովհետեւ 1848 ին Վէնէտիկ երած ապստամբութեանը ատենը նաւարանը շատ վնաս կրած էր, փնտռեալ տեղերն ալ կատարելապէս նորոգելու հրաման ըրաւ:

— Եւրոպայի քանի մը լրագրողներ, թէ աւանդին Վէնէտիկի իշխանը որ 1848 ին Վէնէտիկ պատահած յեղափոխութեանը ատենը անկէց Եւրոպայի փախուի էր, և անկէց Պէտրքա դառնալով ժամանակէ մը ի վեր Պրիւքշէ կը նստէր, մօտ ժամանակներս

Վէնէտիկ պիտի դառնայ:

— Վասիլիայի կառավարութիւնը թէ իրեն բուն երկիրները և թէ Եւրոպայի մէջ բերդեր շինելով կայսերութեան երկիրները ամրացունելու կը նայի: Այս մօտերս ալ Եւրոպայի և Վասիլիայի միջև տեղերը մէկ մէկ ամուր բերդ շինելու հրաման տուաւ:

— Վէնէտիկի և Եւրոպայի եւ կամրոց տեսչութիւնը ասկէց առաջ մէկ մարդու մը յանձնուած էր: Վասիլիայի կառավարութիւնը կարգադրեց և անօրինեց որ ասկէց ետք երկու նահանգին եկամուտներուն զատ զատ անձինք տեսուչ ըլլան:

— Սառաիստանի Գործընկեր քաղաքին մէջ վաւորի գործարան մը անցածները յանկարծ կրակ առնելով նէ տեց. քար ու փայտ երկիրը երան. և տուններու և մարդոց վրայ խնայով էփ աղէկ վնասներ գործեցին: Պաշտօնական կերպով ընկերութիւն ըլլալով ըստուգուած է որ տասն և հինգ հոգի մեռեր, և այնքան մըն ալ վերաւորուեր են: Երբ վրայ կառավարութիւնը վճիռ հանեց որ մէկ մըն ալ քաղաքին մէջ վաւորի գործարան չշինուի, այլ քաղաքէն դուրսը ըլլայ:

ԳԵՐՄԱՆԻԱ: Պառլիմէնտը թագաւորը անցածները ձիւն խնայով վրան հիւանդութիւն մը եկած էր: Երբ Եւրոպայի կառավարութիւնը մը ընել ուղեց ալ նէ՝ բժիշկները հիւանդութեանը վնասներ վրայ աղէկ ուշադրութեամբ ընկերութիւն ընելով այս ծանապարհօրէ գութեան հրաման չի տուին: Եւրոպայի կառավարութեան մէջ աւելի հաստատուած ըլլալով՝ յանձնաժողով (Թէպօրի) ծանապարհօրէութեան երէր է. և այս օրերս Հռոմ մայրաքաղաքը կը գրաւուի:

— Բրուսիայի տէրութիւնը գերմանական դաշնակցութեան իշխանութիւններէն մէկ քանին իրեն կուսակից ընելէն զատ՝ բոլորովն իրեն հետ միացնելու ուղեւ ալ ունի: Հօհենցօլթերն ըսուած իշխանութիւնը բոլորովն Բրուսիայի հետ միացաւ. և Բրուսիայի կողմէն հոն պաշտօնատէրներ երթալով՝ բնակիչներէն Բրուսիայի տէրութեան հաւատարիմ կեղաւր երգում առին. և այն օրը հօհենցօլթերն ընկերութեան մեծ ուրախութեան և ունին օր մը եղաւ. փառաւոր հրաւրութիւններ ատեններուն ծախսները զարգարելը այս հասարակաց ուրախութեան նշան մը ըրին:

Հօհենցօլթերն գրաւութիւնը երկու մասն է. որ մայրաքաղաքներուն անուանով Հէքսիկէն և Սիլմարինկէն կ'ըսուին: Իշխանական ցեղերին բնիկ Պառլիմէնտն է: Եւրոպայի մէջ երկու եղբայր այս ցեղէն իրենց զատ երկիրներ գրաւեցին. մէկը Սլոնայ գաւառին և մէկը Ֆրանքօնիայի իշխան եղաւ: Հիմալուան Հօհենցօլթերն գութերը Սլոնայի իշխանական ցեղէն են: Ֆրանքօնիայի ցեղն ալ ետքը Պրուսիայի իշխանութեանը կայսրնաւոր եղաւ 1415 կամ 17 թուին ատենները, և հիմալուան Բրուսիայի թագաւորը այս ցեղէն է: Սլոնայի Հօհենցօլթերն Բրուսիայի հետ միանալով ասկէց ատեն մը առաջ իրարմէ բաժնուած մի և նոյն ցեղին երկու շառաւիղներուն իրարու հետ միանալը ըսել կ'ըլլայ:

ՏԱՆԻՄԱՐԱ: Թագաւորը իւր թագաւորութեանը ժառանգ զաւակ մը մինչեւ հիմայ չէ ունեցած. և ասկէց ետքը ունենալու ալ յոյս չկայ: Երբ մեռնի նէ ասոր թագաւորու

թեանը յաջորդելու մէկ իշխան մը պիտի ելլէ. և թէպէտ Տանիմարայի թագաւորութեան օրէնքը կը ներքէ որ այն երկիրը թագաւորի մը ձեռք կառավարուի, սակայն Շլէզվիկի և Զօլդերայի գրաւութիւններուն կանոնին մէջ այս չկայ. և երբ որ Տանիմարայի թագաւորի մը ունենայնէ թագաւորի տեղ, յիշեալ գրաւութիւնները այն թագաւորին իշխանութիւնը պիտի չընդունին. և ըստ կանոնաց այս բանի վրայօք անոնք բռնագաւառել ալ պիտի չկրնայ ըլլալ. և գրաւութիւններու ալ Տանիմարայի գէմ ապստամբութիւն յարուցանելու առիթ թագաւորին արու ժառանգ մը չունենալն եղած էր: Յայտնի է որ կուրը գաղաքները համար Վրուսիայի զօրքը այս գրաւութեան երկիրները գրաւեցին մինչեւ որ կատարելապէս իրաւարութիւնը հաստատուի. և մինչեւ որ Տանիմարայի թագաւորութեան ժառանգը որոշակի չիմացուի նէ Վասիլիայի զօրքը հոն պիտի մնան. որովհետեւ վէճին պատճառ մնացած ըլլալով իրաւարութիւնն ալ հաստատուած պիտի չտեսուի: Վրիկայ հասկըցուած ըլլալով Տանիմարայի թագաւորը Գերմանական դաշնակցութեան իշխաններէն մէկ մը Օլաւսպուրկի մեծ դուքսին, մէկ մըն ալ մէկ ուրիշ իշխանի մը կը յորդորէ որ իրեն յաջորդ ըլլայ. այս յորդորմունքը ասոնց որին ընդունելը տակաւին յայտնի չէ:

ԲՕՐՈՒԿԱ: Չինաց ծովուն մէջ Սաբաօ կղզին Բորոուկաներուն իշխանութեան տակն է: Երբեք մը առաջ հռոմէական եկեղեցւոյ արարողութիւն հոն կ'ընական հանգէս մը եղած ատենը ինկիլիզ բօթեմանները ծաղրելու պէս վարմունքով մէջ մանելով շփոթ պատճառներուն համար Սաբաօի Բորոուկէ կ'ուսակալը ասոնք բռնել և բանտը դնել կուտայ: Հոն գտնուած ինկիլիզ նաւուն նաւապետը մարդ կը խրկէ որ ասոնք թող տրուին. կառավարութիւնը մտաւ չընելուն վրայ Ինկիլիզ յամաքը զօրք կը հանէ. որ կուսական բռնի և կուսով բանտէն իրենց աղապիսները կը հանեն կը տանին: Եւրոպայի մէջ քանի մը հոգի կը մեռնին և քանի մըն ալ կը վերաւորուին: Բորոուկէի տէրութիւնը ասոր վրայ Ինկիլիզն բոլոր կ'ընէ և հատուցում կը խնդրէ: Ինկիլիզի թագաւորական դիւանը այս բանի վրայ ընկերութիւն ընելով Բորոուկալի տէրութեան պահանջ մանրը օրինաւոր կը գտնէ, և թէ վերաւորմունքներուն անձանցը, թէ մեծ նոյններուն ընտանեացի ինկիլիզի գանձէն ըստ բաւականին տարեկան ուժիկ կ'ապրելով Բորոուկալի տէրութեան ուղեւ հատուցումը այս կերպովս վճարած կ'ըլլան:

ԶՈՒՅՅՅԵՐ: Եւրոպայի իրիկուն, ապրիլ 18 (6), ամենուն զարմանք մը եկաւ տեսնելով որ Ֆրանսիայի պարլամէնտը պահապան զօրքը կը շատնան. կայսրաններուն (խաղաղութեան) զօրքը առաջուն կրկնապատկել եղան. և զինուորաց շատուոր խումբ մըն ալ օրէլ քը վերաւորած քաղաքական պալատը գտցին գիշերը հոն անցնելու համար: Յաջորդ աւագ շաբաթ օրը ուրիշ զօրք ալ եկան թէ ասոնց հետ միանալու, և թէ քաղաքին զինուորական կայսրանները կենալու:

Շաբաթէն կիրակի լուսնալու զատ կի կէս գիշերուան ատեն Սոնաքա զարբէն արտօրնօք մէկ սուրհանգակ մը եկաւ Ֆրանսիայի նստող կառավարչին իմացնելու որ, գեղերը ամեն մարդոտքի վրայ են. իրարու կ'երթան կուսական շարունակ, շատ գեղերու մէջ

ալ գեղացիները գիշերս չի պառկեցան. ամեն տուն լայս վառած էր, յայտնի է որ բան մը կայ, մէկ բանի մը պատրաստութիւն կ'ըլլայ կոր: Պատուութեան ատենին անգամներուն և զինուորական հրամանատարներուն շուտ մը իմաց տրուեցաւ. փախկն սուսն ատենելու պատրաստութիւնները տեսնուեցան. և զօրք խրկուեցաւ որ բանն ինչ ըլլայ: Եւրոպայի միջոցին Բէյէրնի կառավարը (Ֆրիւթիլ) որ ծանապարհօրէ կը կրէր, հասաւ Ֆրանսիայի և ըսաւ թէ բան չի կայ, ծաղիկները մարդ չի կայ. գիւղերն ալ հանգարտ են. քիչ մը ետքը ուրիշ գեղերէն ալ խաղաղութեան լուրեր առին:

Եւրոպայի գիշերուան եղած համբաւն պատճառը այս է եղեր: Շատ տեղեր, և Ֆրանսիայի մէջ անգամ, հին ատենէ մնացած սովորութիւն մը կայ՝ որ զատկին ծրագարային գիշերը իրիկունէն կը նստին չեն քնանար, որ կէս գիշերուան ժամ 12ը զարնելուն պէս պահքներն աւերեն: Սէն պահքը ամբողջ պահքէն ետքը արտօրաւ մը ունին ժամ մը առաջ կտոր մը մեղէն ուտելով պահքներն աւերելու: Եւրոպայի աւելի մը տան ընտանիք մէկ տեղ կը ժողովուին, և կը զօրանան և ժամանակ կ'անցնեն. երիտասարդներ ալ քանի մը հոգի մէկ կ'ըլլան իրենց ծանոթներուն և բարեկամներուն տունները այցելութեան երթալու համար փողոցէ փողոց կը պլուտտին: Եւրոպայի զատկին գիշերն ալ օրը շատ աղէկ և լուսնի լայս պայծառ ըլլալով՝ բնապէս այս գիտմամբ գիշերը պտուղներուն համարնքը ուրիշ տարիներուն կրկնապատկել եղաւ. որ գեղերը իրարու մօտ ըլլալով՝ մէկ գեղէ մէկալ գեղ ալ կ'երթային. ինչպէս որ մեր աղբին մէջն ալ Եւրոպայի մը մօտաւոր գեղեր սովորութիւն կայ. մանաւանդ ծրանգեան գիշերը: Եւրոպայի այս երթեւեկն է եղեր որ մեծապիսներուն կասկած տուեր է գիւղացիներուն կողմէն մէկ խռովութիւն մը եղելու. իրենց գրաւիներուն աւանկ մէկ կ'ընական սովորութիւնը չեն գիտեր եղեր:

ՅՈՒՆԱՍՏԱՆ: Յունաց թագաւորը, որ իր եղբայրը և ընտանիքը տեսնելու համար և ուրիշ քանի մը անձնական գործոց համար անցած ամառուան վերջերը Պառլիմէնտ գացած էր, ետ դառնալու և Յունաստան գալու վրայ Պառլիմէնտի երէր է. և Բրուսիայի Պառլիմէնտը մայրաքաղաքը դադար է. և անցած կիրակի, մայիս 6, թրիէստէն եկած շոգեհաւով իմացանք, որ ապրիլ 30 ին երկուշաբթի օրը Յունաստան իւր թագաւորութեան երկիրը եկեր է:

— Յունաց թագաւորութեան խընամալ թագաւորին իւր եղբորը հետ Եւրոպայի անուն տեղը պտուղելու համար ծանապարհի պատրաստութիւն ընելին յունաց թագաւորութեան երկիրներուն մէջ յանգեցնութեամբ և անամօթութեամբ համբաւ ստացած գործերը իմանալով խօսք կ'ընեն որ թագաւորին ծամբան սպասեն. և անցնելու ատենին արձակին ու կողմնակի: Թագաւորին ասիկայ լսելով՝ ծամբան գութիւնը ետ ձգելու աւելի խոհեմութիւն կը սեպէ. և գործերուն աչքը վախճանելու համար, (ինչպէս որ ձեռքէն զանապէս լրագրողը կ'ըսէ), այն կողմերը խել մը զօրք կը խրկէ:

ԱՄԵՐԻԿԱ: Ժամանակէ մը ի վեր Վերիկայի հարաւային մասին մէջ զբաւուած պետութիւնները խռովութեան և շփոթութեան մէջ են: Եւրոպայի

նուաճ լըւերըուն նայելով այս մօտերս յիշեալ շիրիմութիւնները աւելի շատ յաճ են . հանգարտ երկիր չէ մնացած : Ամէնէն աւելի խառնակութիւն և շիրիմութիւն . Պօլիվիա ըստած հաւոարակապեալութեան երկիրը կայ . և իր մէջ խառնակութեան զատ . Պօլիվիա իրաւաւորութեանը հետ ալ աւելուած են : Պօլիվիա իրաւաւորութեան մարդիկ որ Պօլիվիա կը գտնուին և հոն կարգուած չեն և բնակութիւնին հոն հաստատած չեն , Պօլիվիայի կառավարութիւնը հրաման հանեց որ անոնք ամէնէն ալ իր երկիրներէն ելնեն . և կարգուած և հոն հաստատուածներուն համար ալ մասնաւոր զգուշութիւն կարգադրեց , որ այս զգուշութիւնները այն մարդը շատ նեղութիւն կուտան :

ԸՅՊԵՆՆ

— Հալեպի հանգուցեալ Տիրացու Սուրբաթ արդիւնաւոր վարժապետին թղթոցը մէջ աղբային պատմութեան հետաքրքրական և մինչեւ հիմա մեղի անձանթ կտոր մը գտնուեցաւ որ է այս :

« Յարեւելեան կողմն կղզոյն Կիւրոսի գոտա գերեզման մի , որոյ տապանաքիրն էր օրինակ այսպէս :

« Յայտմ տապանի թաղեալ կայ մարմին մեծի լայտ իշխանին Համալապեան . որ երբեք աշխարհաշէն առաքինութեամբ կառավարեաց զաղբային իւր աստ բնակեցոյ յաւանին թարսըստ . իմաստութեամբ , քաջութեամբ , և կենդանութեամբ բարեբարութեամբ : Երբ շինութիւնս բազում աղբային իւրում հարկաւորս յամրս իր . և լի ծերութեամբ վախճանեցաւ սուրբ հաւատով ի թուին հայոց 21 :

« Այս տապանաքիրը օրինակեցինք թաղեալ վարդապետի ճանապարհաբերութեան , որ երբեք առաջնորդութեամբ կը կենար ի Կիւրոս կղզին » :

Յիշեալ թուականին ատենները , կամ բարձր իսկ ռուբինեանց ժամանակը Աշոտ անուանով իշխան չի յիշուիր մեր աղբային պատմութեան մէջ . ոչ Համալապեան , և ոչ ուրիշ մականութեամբ . մինչեւ այնքան որ մըտքերն կարծիք անգամ ինկած էր թէ ռուբինեանց դարերուն ատենը և անկէց ետքն ալ Աշոտ անուն գնեւ խափանուած էր աղբային մէջ . ինչպէս որ ուրիշ անուններ ալ երբեք կ'երեւին և երբեք կը դադարին : Հայկազանց ժամանակը անուններ կան որ արշաւ կուենաց ատենը չեն երեւիր . արշաւանեանց ատենուան անուններն ալ բարձրատունեաց և ռուբինեանց ատենը չի կան . Աշոտ անուն ալ այս կարգէն կը կարծենք : Հիմա մէկ Տարսոնի պէս երեւելի քաղաքի մը երեւելի իշխան մը կը գտնենք այս աւանդով . որ իր իշխանութեան իր տաւրին աղբային հարկաւոր բազում շինութիւններով և իմաստութեամբ և քաջութեամբ և կենցաղով բարեբարութեամբ երեւելի ըրեր է : Ո՞վ գիտէ ասոր պատմութիւնը որ անձանթ գրքի մէջէ պիտի ելնէ . ո՞վ պիտի սորվեցնէ մեզի թէ ինչ գիտուածով կամ ինքը կենդանի , կամ մեռնելէն ետքը մարմինը , կամ տապանաքիրը Կիւրոս կղզոյն է անցեր : Ո՞վ գիտէ ուրիշ մըքան կարեւոր պահանքեր կան աղբային պատմութեան մէջ , որ ժամանակը պիտի յայտնէ , կամ տապանաքիրներ կամ հին յիշատակարաններ երեւան հանելով : Երբ համար է որ հին յիշատակարաններ կը փնտրուենք , և ձեռքերն անցածը կը հրատարակենք :

ՄԻՒԱՅԷԼ ԱՍՈՐԻ ՊԱՏՄԱԳԻՐ

ԵՒ Պ. ՏԻՒԼՈՒԻՏ

Սիւսայէլ պատմագիրը աղբաւ աւորի , աղայութեան ժամանակէն եկեղեցական ուսմանց հետեւելով Հանապեղ գտնուած Սար Պարսուսայի վանքը առաջ կ'օրհնաւոր և ետքը վանահայր եղաւ . և այն վանքէն առնուելով Մարտի քաղաքի ասորիներու պատմութեան ընտրեցաւ : Սար Պարսուսայի վանքին մէջ եկեղեցւոյն հիւսիսային կողման խորանին առաջը իր գերեզմանը պատրաստել տուաւ . և 1199 թուին մեռաւ և հոն թաղուեցաւ : Իւր աղբային երեւելի եկեղեցական մատենաքիրներէն է . և Ասեմանի ասորի մատենագէտը ասոր շինած խորհրդագատեարը կամ պատարագամտոյցը , և հաղորդութեան պատրաստութեամբ համար շինած ճառը և կանոնաց հաւաքում մը և բանաստեղծական հատուածները կը յիշէ . բայց ասոնցմէ աւելի իրեն յօրինած պատմութեան գիրքովը համբաւ ստացած է . որն որ Գրիգոր Մարտի քաղաքի ասորի մատենաքիրը գտնութեամբ կը յիշէ . և հայերէն ալ թարգմանուած է հայոց Ուե (Վրիտոսի 1346) թուին : Պատմութիւնը աշխարհի սկիզբէն առնելով կը հասնի մինչեւ իւր ժամանակներուն մօտ :

Այս գրքի ասորերէն սկզբնաքիրը կորսուած չէ ալ նէ խիստ հազուադիւր եղած պիտի ըլլայ . ուստի Պ. Սուրբաթ Տիրացուի գաղղղացի լեզուապէտ իմաստունը , որ արեւելեան աղբայց պատմութիւնները նոյն աղբայց գրքերէն քաղելու հետեւելու եղած է , այս պատմագրին հայերէնը գտնելով Փարիզու աղբային մատենադարանին մէջ , աղբային ընտրութեամբ անըտոյց պատմութիւնները մէկ գի ձգելով որքան կտորն որ ուրիշ արաբացի և ասորի և յոյն մատենագրաց վկայութեամբ ստուգած է նէ՝ գաղղղացի թարգմանած է ընդարձակ ծանօթութիւններով , և տպած է Փարիզ քաղաքը 1840 թուին : Թարգմանած հատուածն է Յուստինոս Բ. կայսեր օրէն (Վրիտոսի 565 թուին) մինչեւ 1 հոն Գ. իստուրացի կայսեր թագաւորութեան ժամանակը , որ Վրիտոսի 718 թուին կայսր եղաւ : Վրքին մինչեւ 12 թղթահամարը յառաջաբանութիւնը բռնած է . անկէց մինչեւ 66 թղթահամարը Սիւսայէլ պատմութեամբ թարգմանութիւնն է , և անկէց մինչեւ 118 թղթահամարը , որ է գրքին վերջը , թարգմանչին ծանօթութիւններն են :

Օտարաղբի մատենագիրն մը գործող մէջ մեր աղբային մատենագրութեանց վրայ պատուաւոր յիշատակութիւն կ'առնենք նէ՝ մեծ ուրախութիւն կը գգանք մեր սրտին մէջ . այն ուրախութիւնը մեր այս լրագրի ընթերցողներուն հաղորդելու համար այս գրքի յառաջաբանութեան մեր գրադարութեանը վերաբերեալ հատուածը կը թարգմանենք :

« Ահ գրքի մը մէջ , որ իրաւամբ արեւելեան հմտութեանց գեղեցիկ յիշատակարաններուն մէջը սեպուած է , կը կարգամք որ — հայերը քիչ մատենագիրներ ունին . և անոնց լեզուէն քիչ օգուտ առնուելն է որ պատճառ եղեր է որ եւրոպացիք այն լեզուն անհոգ են եղեր — (Տրիկներ . Պատմութիւն Հայոց . հատոր . 2) : Հիմա ժամանակ ժամանակ ասանկ գատուութիւն մը հերքելու ալ կարօտ չէ : Սիւսայէլ իրենց աղբային հին մատենագրութեանց արդիւնքը երեւան հաւելու համար ձեռք դարկած աշխատութիւնն է կատարելագոյն հերքէն Տրիկներին սխալը և անիրաւութիւնը

ապացուցանելու : Այս իմաստուն մի , արանութեան շնորհիւր հիմա գիտեմք որ Հայաստան իր մէջ ծնած չէ թէ միայն եկեղեցական մատենագիրները , որ իրենց պերճախօսութեամբ աստուածաբանական գիտութեանց մէջ սննդացած խորին տեղեկութիւններով նին յոյն և լատին եկեղեցւոյ հարց հետ բաղդատութեան կրնան առնելով , այլ և պատուական պատմիչներ ունին , որ մեզի կը ծանուցանեն Սիւսայի քաղաքական և ընկերական յեղափոխութիւնները և Սիւսայի աշխարհագրութիւնը : Ուրիշ աղբ մը չի կայ առնցմէ զատ , որ այնքան հին ժամանակին ի վեր և այնքան եռանդով յունաց մատենական յիշատակարանները հետազոտած ըլլան . և լատիներէ ալ ժամանակագրութեան , որուն յոյն բնագիրը կորսուած է , և միայն քանի մը կարճ կտորները ձեռքերն անցած են , հայերէն թարգմանութեանը գրուածը կը ցուցնէ որ , թէ որ ժամանակին ժանեօքը կորսուած յիշատակարաններուն հետքը գտնուել յոյս մը կրնանք ունենալ նէ , առաւելագոյն հայերուն ըրած թարգմանութեանց վրայ է անկալութիւնն : Եւստի Սիւսայի մեծ կայսրութեանց երկիրներուն սահմաններուն միջոցը բնակելով , և յաճախ անոնց հետ ներքին հաղորդակցութիւն ունենալով , ասոնք ըստ կրօնէն անոնց վիճակները մեղի պատմելու , տաճիկ աղբերը իրենց տարեգիր պատմութիւնը յօրինելու սկսեցին 500 տարին չափ առաջ : Թաւար աղբային ժողովրդեանը սահմանակից ըլլալով անոնց սկզբնաւորութեանը և տեղէ տեղ փոխուելուն վրայ ուրիշներէն աւելի տեղեկութիւն ունեցան . և աւելի ճշգրիտ և մանրամասնաբար գրեցին : Ստաւակիրներուն ժամանակը բնակեցաւ . քրիստոնէից կուսակից , բայց արեւմտից և արեւելից մէջ ծագած այս մեծ կռիւն անապառ վեպներ ըլլալով , ասոր վրայօք մեղի չընաշխարհիկ յիշատակարաններ կը մատակարարեն , յոյն լատին և արաբացի պատմիչներուն գրածը ստուգելու և պակաս թողածնին լեցնելու . որ այս ալ և ալ աղբայց պատմիչները ամենաալ իրենց աղբային կրօնական կամ քաղաքական գիտմանը համեմատ գրեցին :

« Սինչեւ հիմա միջին դարու հայոց բազմութիւն ժամանակագրութիւնները ձեռք առնուած չեն ինչպէս որ արժան էր . և տակաւին եւրոպացի իմաստուններուն անձանթ են . թէ պէտ Սիւսայէլի միաբանութեան երկու վարդապետ . Հ. Սիւսայէլ Չամչեան և Հ. Ղուկաս Ինճիճեան առնցմէ շատ բան տուած են . մէկը հայ պատմիչներ և միւսը հայաստանի հաւաքութեանը և հին հայաստանի յօրինելու համար . և մեղի ցուցուցած են թէ այդ մատենագիրներէն ինչ տեղեկութիւններ կը փաստելիք » :

Այս իմաստուն մատենագրին խօսքերէն կը փափաքիմ որ մեր աղբի ուսումնասիրէ երկրաստորդներն ալ յիշեալ օգուտները մտածելով , որ մեր լեզուն մշակութիւնը օտար աղբայց

փափաքելի կ'ընեն , յորդորուին իրենց բնիկ լեզուն մշակելու . մեր մէջ ծնած կուած գանձին յարգը ճանչնալու : Եւրոպացւոյ հիմակուան բռնած ընթացքը նայելով կրնանք գուշակել որ մեր գրաբար լեզուն անոնց մէջ շատ յարգ պիտի գտնէ : Եւրոպէն հիմակուց կը տեսնենք որ եւրոպացի մատենագիր մը հին պատմութիւն գրելով ասիական աղբայց վրայ խօսիլ պէտք ըլլայ նէ , իրեն պարագ մը կը սեպէ գրելու նիւթոյն վրայ մեր Սիւսայ խորեանցի սրբազան ծերունայն ալ խորհուրդ հարցնել : Եւ որ զարմանալի է , Վարսամիս անուն բաղնահմուտ մատենագիր մը ռուսաց աղբէն՝ որ աղբէն ընդհանուր պատմութիւնը չի նկատ 10 միլիոն հատոր , մարդ չէր կարծեր որ իր շինած պատմութեանը մէջ մեր երանելի պատմիչը յիշելու և անկէց վկայութիւն առնելու առիթ ունենայ : Թողունք պատմական գիրքերը . մեր նախնի սուրբ հայրապետաց կրօնական և աստուածաբանական մատեններն ալ օտար աղբայց առաջը , առաւելագոյն ներկայ դարուս մէջ շատ յարգ ստացած են . սրբոյն Վերսալի Շնորհալոյ ընդհանրական թուղթը և առաւելագոյն գրած նամակները , որոց գրեթէ ամենքն ալ կրօնական նիւթոյ վրայ կը խօսին , մէկ խաղաղի քահանայ մը հայերէնէն լատին լեզուի թարգմանած և տպած է . և եւրոպացի իմաստուններէն ոմանք եկեղեցական աւանդութեանց վրայ տեղեկութիւնն աւելի ընդարձակելու համար , ոմանք պատմական և բանասիրական հմտութիւններու համար մեր գրաբար լեզուն կը մշակեն :

Եւրոպացիները հին ատենը մեհնական գիրքեր ունեին . ասորիները սեպուած գիրքեր ունեին . որոնք հիմա հին ժամանակէ մնացած քարերու և աղիւններու վրայ քանդակած կը գրուէին . ասորիները և եւրոպացիները իրենց մէջ այս գրքերը կարգաւոր մարդ չուէին . թող թէ հասկնալու . եւրոպացիք կը կարգան և կը հասկնան . և յիշեալ աղբերը իրենց հնութիւնները եւրոպացւոյն կը սորվին : Թէ որ մեր մէջ գրաբար լեզուի մշակութիւնը թուլացաւ , ժամանակ կ'ըլլայ որ մենք ալ անոնց պէս մեր հնութիւններուն անտեղեկ կը մընամք : Ասանկ ժամանակ չըլլալքը գիտեմ . որովհետեւ խիստ ծանր թշուառութեանց ժամանակներն ալ մեր աղբէն գիտուն անձինք և մատենագիրները պակաս չեն . փափաքանք այս է որ հիմա , որ բոլոր աղբերը գիտութեանց մէջ յառաջադիմութեան ճամբայ մը բռնած են , մենք որ անոնցմէ առաջ ճամբայ ելած ենք , և կրնանք ըսել թէ անոնց ալ ճամբայ ելելու յորդորիչ չէ նէ՝ գտնէ օրինակ եղած ենք , անոնցմէ ետ չմնամք : Ս'եր լեզուն ուրիշ աղբերէն աղբի գիտնամք . անկէց ետքը ուրիշ լեզուներու ալ կատարելութեանը ետեւէն ինչնանք :

ՀԱՅԱՍՏԱՆԻՉ

ԼՐԱԳՐԻՍ

Պրոֆ. Զոհաննէս

Չամբաճեան :

ԿՈՍՏԱՆԴՆՈՒՊՈԼԻՍ

Ի ՏՊԱՐԱՆԻ ՅՈՎԱԿԻՄՈՒ ՄԻԿԱԷԼՍԻՍԵՆ

Ի ՎԵՐՈՒՐ ԵՆՆ

2 Թէ որ Տրիկները այս խորհրդածութիւնն ընելու նիւթ ունենար , հայոց պատմագիրներուն յարգը աւելի կը ծանցար մանաւանդ այն իրեն յօրինած պատմութեան հիմա ըստած մեծ գրքին համար . որուն մէջ թարգմանութեան սկզբնաւորութիւնը և ալ և ալ տեղեր գաղղղիկն կը պատմէ : Օտարաղբի ըլլալով , և իր ժամանակն ալ հայերէն լեզուն եւրոպայի մէջ հիմակուան չափ մշակուած չըլլալով , - յիշեալ գրքը 1756 ին և 1757 ին տպուած է հինգ մեծկալ հատոր . չի գիտնալ շատ չի մեղադրուիր : Հիմա եւրոպացի մը ասոր ըսածին իրաւունք տայ նէ՝ իմաստուն առաջը չի կրնար արգարանալ :